

Ondřej TIKOVSKÝ

Snahy šlechty českého severovýchodu o zmírnění následků pobělohorských konfiskací¹

Abstract: *This study analyses the situation of several selected noble families from within the Hradec Králové Province, the members of which were punished by the property sanctions after the uprising of Bohemian estates in the 17th century. The research documented general characteristic features accompanying the restitutive efforts of the fined and punished nobles as well as of the persons related to them. Among these general features rank e.g. the high number of persons affected through one confiscational case (wives, widows, children, relatives, descendants), the considerable degree of the indebtedness burdening the confiscated properties which further broadened the circle of affected persons by a significant number of creditors. Furthermore, the protracted administrative procedure of the examination of pleas presented by the supplicants and also the way of legal argumentation of the respective committees, the court chamber and the attorney appears to have been consistent and in conformity with the provisions of law. The individual discoveries from research illustrate different possibilities of the supplicants to conduct negotiations and the applied tactics. This concerns mainly reconstructions of the social bonds and explanations of their significance for the speed of the decision-making processes of the clerks and officers in the matters of the presented pleas. Other aspects involved are the role of intercessors, legal advisors or, on the other hand, the influence and status of persons aiming at the gain of the confiscated properties.*

Key words: *post-White Mountain confiscations; restitutions; nobility; The Hradec Králové Province; the 17th century*

Doba pobělohorská náleží k těm dějinným epochám, jejichž význam se odráží nejen u odborné veřejnosti v podobě badatelských aktivit, ale také mezi širokou společností ve formě zájmu o toto období, považované za jedno z klíčových pro vývoj země a jejích obyvatel. Porážka stavovského povstání na Bílé hoře a následně hluboké politické, hospodářské, společenské a kulturní proměny v českých zemích jsou neoddělitelně spojeny s konfiskacemi, jež byly v českém prostředí účinným právním

1 Text vychází z výzkumu uskutečněného autorem v rámci grantu Grantové agentury České republiky č. 404/09/P501 a navazuje na dřívější autorovy texty věnované této problematice, mj. rovněž rozvíjí zjištění představená v přednášce prosloušené v rámci cyklu Sdružení historiků České republiky v Národním muzeu v Praze v říjnu 2007.

nástrojem umožňujícím vítězným Habsburkům vytvořit prostor k dalším změnám směřujícím k přeměně země ve vnitřně jednotný stát. Součástí konfiskační problematiky jsou i snahy postižených stavů o zmírnění dopadů vyměřených trestů. Studium tohoto jevu nabízí možnost dosud pouze zřídka využívaného úhlu pohledu na pobělohorskou problematiku majetkových přesunů a jejich dopadů na proměny elit království.

K samotným pobělohorským konfiskacím existuje škála odborných prací, monografií a článků. Klasické dílo T. V. Bílka podává především kvantitativní a stále platný přehled o celkovém objemu konfiskací v Čechách. Téma dále rozpracovávají mnohé studie, které se konfiskacím věnují v souvislosti s analýzou změn společnosti v Českém království v 17. století, a to nejen po stránce majetkové, nýbrž i konfesijní a sociální. Nejnovějším příspěvkem s novým pohledem je rozsáhlá práce T. Knoze, která otázku majetkového trestu zasazuje do středoevropských souvislostí a srovnává situaci a vlivy v jednotlivých zemích. Zvláště důležitý a inspirativní je její zřetel k postavení, kariéře a vlivu jednotlivých osob císařské strany, které se nově usazovaly na zabavených majetcích.² Smyslem výzkumu, o jehož zjištěních podává informaci předkládaný text, bylo zmapování průběhu, rozhodných momentů a působících vlivů v případech snah příslušníků rodin postižených pobělohorskými konfiskacemi o majetkovou restituci. Pozornost se tedy soustředí na rozbor a následné srovnání vybraných případů. Výsledky konfiskací jsou dobře známy především z hledisek kvantity, avšak v oblasti individuálních následků pro potrestané rody se otevírá prostor k výzkumu dopadů majetkových trestů, a to zejména na ty, kteří se snažili o přiznání a faktické dosažení např. svých částečně ponechaných práv, majetků, o obhájení nároků vdov a sirotků, či o úplnou restituci. Termín restituce se zde tedy nevztahuje na otázky navrácení majetku zabaveného již za stavovského povstání, jak byla uplatňována po Bílé hoře císařskou stranou, nýbrž rozumí se jím znovuoobnovení práva, které mělo být na majetcích konfiskovaných po Bílé hoře zachováno, či revize rozsudku a obnova ztracených pozic pokutovaných osob a rodů. Aby byl záběr problematiky co nejširší, byly za případové studie zvoleny většinou takové osoby, jimž byl z milosti ponechán určitý podíl majetku a které tedy automaticky musely vstoupit do procesu jednání o realizaci této příslibené úlevy.

Výzkum je teritoriálně vymezen oblastí historického Hradeckého kraje. V několika případech, kdy se výjimka jevila jako účelná, takto dané hranice překračuje. Děje se tak

2 Viz např. Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*, I. – II. díl, Praha 1882–1883; Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006; Josef ZUKAL, *Slezské konfiskace 1620–1630. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*, Praha 1916; Petr ČORNEJ, *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1, 1976, s. 165–194; Jiří MIKULEC, *Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je země, toho je náboženství*. 31. 7. 1627, Praha 2005.

u rozptýlených majetků některých šlechticů, kdy si zájem o úplnost vyžádal zařazení také lokalit ležících v jiných krajích, a u kauz majetných rodů s mezinárodním významem. Krajské vodítko zde slouží jako přirozený způsob výběru skupiny šlechty. V konkrétním případě Hradeckého kraje je navíc jeho charakteristickým rysem, promítajícím se do způsobu nakládání s konfiskáty a tedy bezprostředně i do restitučních kauz, fenomén existence zájmového teritoria Albrechta z Valdštejna a následně i výrazné valdštejnské konfiskační vlny, která přinášela mnohdy významnější důsledky než předchozí konfiskační fáze. Jedním z důvodů výběru Hradecka byla i souvislost s dlouhodobým výzkumem regionu, kterému se věnuje domovské pracoviště autora této studie.

Jádrem je sedm rodů, které se dále vnitřně větví do dílčích linií jednotlivých členů rodiny, případně samostatných rodin sledovaného rodu, vdov, dětí a dalších přímých generací, k nimž se připojuje pestrá množina věřitelů a jinak zainteresovaných. Každý z případů tak narůstá úměrně propojení sledovaného jedince se společností, která jej obklopovala. Výsledný vzorek se tím stává velmi různorodým. Z majetkového hlediska zastupují zvolené rody nejružnější pozice majetkového žebříčku šlechty českého severovýchodu. Jedná se o Betengely z Najenperka, Dobřenské z Dobřenic, Dohalské z Dohalic, rod Kordulů ze Sloupna, Pecingary z Bydžína, pány ze Štubenberka a Vančury z Řehnic.³ Množina vybraných představuje přirozený vzorek také z pohledu národnostního. V otázce zapojení do stavovského povstání zahrnuje jak vojenské angažmá, tak členy úřednické správy, případy standardního provinění pouhou poslušností vůči stavovské vládě či příklad ekonomické zainteresovanosti prostřednictvím obchodů s direktoriem. Výběr těchto rodů

3 Základní pramenné informace: Národní archiv v Praze (dále jen NA Praha), f. Stará manipulace (dále jen SM), inv. č. 671, sign. C 215 / W 11 (Kryštof Betengel z Najenperka), kart. 513; tamtéž, inv. č. 654, sign. C 215 / D 7 (Dobřenští z Dobřenic), kart. 372; tamtéž, inv. č. 654, sign. C 215 / D 9 (Dohalští z Dohalic), kart. 373; tamtéž, inv. č. 660, sign. C 215 / K 32 (Kordulové ze Sloupna), kart. 421; tamtéž, inv. č. 665, sign. C 215 / P 5 (Pecingarové z Bydžína), kart. 453; tamtéž, inv. č. 667, sign. C 215 / S 47 (Rudolf ze Štubenberka), kart. 486 a tamtéž, inv. č. 671, sign. C 215 / W 7 (Vančurové z Řehnic), kart. 511. V případě štyrských Štubenberků obsahuje cenné informace též Familienarchiv Stubenberg (zejm. Schuber 4, 26, 27, 28 a 29) uložený v Steiermärkisches Landesarchiv in Graz. Hlavní konfiskované majetky příslušných rodin těchto rodů byly následující: Betengelové z Najenperka drželi Rychnov nad Kněžnou a Borohrádek, Dobřenští z Dobřenic statky Dobřenice, Horní Teplice, Dohalští z Dohalic Sběř, Milíčevce, Sobčice, Vysoké Veselí a Dohalice, Kordulové ze Sloupna Hoříněves a (Velký) Vřešřtův, Pecingarové z Bydžína Choustníkovo Hradiště, Nechanice, Vlčkovice (v Podkrkonoší) a Vamberk, Štubenberkové Nové Město and Metují, Vančurové z Řehnic Čistou (u Horek, dnes okr. Semily). Z literatury zejm.: Richard KLIER, *Die Wettengel von Neuenberg. Die führenden Kaufleute Prags vor der Schlacht am Weißen Berge*, Bohemia, Zeitschrift für Geschichte und Kultur böhmischen Länder 14, 1973, s. 43–80; Jiří HÁŠ, *Rod Kordulů ze Sloupna*, Heraldika a genealogie 27, č. 3–4, 1994, s. 153–162; TÝŽ, *Rod Pecingárů z Bydžína*, Heraldika a genealogie 21, č. 4, 1988, s. 293–302; Johann LOSERTH, *Geschichte des altsteirischen Herren- und Grafenhauses Stubenberg*, Graz – Leipzig 1911; TÝŽ, *Das Haus Stubenberg und der böhmische Aufstand von 1618. Beiträge zur Geschichte des nordöstlichen Böhmens*, in: Mitteilungen des Vereins für Geschichte des Deutschen in Böhmen 44, 1906, s. 1–46; Josef DOSTÁL, *Příběhy Jana Petra Dobřenského z Dobřenic*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 56, 1948, s. 13–26, 118–131.

je primárně ovlivněn existencí dostatečného množství komparovatelného archivního materiálu v náležitě reprezentativním časovém úseku. Vztahuje se jak k osobám potrestaných, tak k jejich potomkům a k nabyvatelům konfiskovaných zboží, jimiž byli často méně známí plukovníci či úředníci pocházející z ciziny, které bylo třeba blíže ztotožnit. Skupina sledovaných rodů naopak nezahrnuje velké případy Trčků z Lípy, Albrechta z Valdštejna či Jindřicha Matyáše z Thurnu. Každý z nich by vyžadoval samostatný rozsáhlý výzkum významně překračující rámec kraje i země, navíc k nim existuje bohatá literatura.⁴ Výše uvedené rody naproti tomu jsou těmito známými kauzami celozemského významu poněkud zastíněny.

Prameny ke konfiskacím jsou uloženy především ve fondu Stará manipulace v Národním archivu v Praze a dále v dílčích fondech archivů domácích i zahraničních (Archiv Národního muzea, Steiermärkisches Landesarchiv Graz, Österreichisches Staatsarchiv Wien aj.).⁵ Jsou jimi převážně supliky, žádosti o vyřízení dlouho odložených přípisů a докладů. Ty jsou doplněny úředními materiály z činnosti transakčních, revizních a likvidačních komisí, stanovisky prokurátora, dobrozdánými, rozkazy a pokyny knížete z Liechtensteina, požadavky a rozhodnutími císaře. K nim se připojují svědecké výpovědi, opisy materiálů hospodářské povahy, údaje rodopisné, případně privátní korespondence.

Vybrané aspekty a momenty, s nimiž se historik při rekonstrukci křivky průběhu restituční kauzy setkává a které může sledovat, lze představit pomocí několika příkladů a jednotlivostí. Jedná se o jevy buď obecné, nebo jedinečné. Mezi první z nich náleží především vysoký počet osob zasažených jedním majetkovým trestem (manželky, vdovy, děti, příbuzní, potomci), značná míra zatížení konfiskátů úvěrem, jenž dominovým efektem rozšiřoval okruh nepřímo postižených o významný počet věřitelů, zdlouhavá úřední procedura posuzování předložených žádostí a konečně způsob právní argumentace příslušných komisí. Do druhé skupiny lze zařadit zjištění k možnostem konkrétních suplikantů vést příslušná jednání a také k uplatněné taktice. Jedná se zejména o sledování jejich sociálních vazeb a vlivu na rychlost rozhodování úředníků o předložených žádostech, na uplatnění přímlovců, právních poradců či z druhé strany o vliv a postavení osob, které

4 Josef DOSTÁL, *Poslední boj. Příspěvek k dějinám trčkovských konfiskací*, Sborník archivu Ministerstva vnitra Republiky československé 9, 1936, s. 55–122; TÝŽ, *Z historie trčkovských konfiskací*, Český časopis historický 50, 1949, s. 165–184; TÝŽ, *Jindřich Straka z Nedabylic a jeho bratři*, Sborník Ministerstva vnitra Republiky československé 11, 1938, s. 173–216; Josef HRÁSKÝ, *Proces Petra ml. Straky z Nedabylic*, Časopis Národního muzea 111, 1937, s. 74–104; Miloš POJAR, *Jindřich Matyáš Thurn. Muž činu*, Praha 1998 aj., zejména k valdštejnské problematice.

5 V rakouských archivech lze pracovat především s prameny k nabyvatelům konfiskovaných statků a zjišťovat souvislosti jejich prodeje v kontextu agenty dvorské komory. K tomu účelu jsou především užitečné prameny v Österreichisches Staatsarchiv Wien (dále jen ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv, Böhmische Gedenkbücher a Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsakten.

chtěly konfiskované majetky získat. Následující text tak výběrem jednotlivých průvodních znaků ukazuje možnosti vývoje a individuálních specifik restitučního případu.

Restituční snahy a strategie

Po fázích inventarizace a odhadu majetku a provedení vlastního záboru a prodeje, resp. převodu na nového majitele, započínaly vlastní restituční snahy. Častou argumentací, kterou postižení uplatňovali v rámci svých strategií majících podpořit pravděpodobnost úspěchu, byl nízký věk v době stavovského postání a donucení k účasti v něm. Jak Betengelové, tak Kordulové operovali nedostatečným věkem či přímo nezletilostí svých rodových příslušníků. U synovců Rudolfa ze Štubenberka pak sloužila jako důkaz neúčasti v povstání přímo fyzická nepřítomnost v království, snadno doložitelná díky jejich časovým a pro mladé kavalíry tradičním cestám po Evropě.⁶

Byl-li podíl pokutovaného na povstání aktivnější než poslušnost stavovskému direktoriu a chtěl-li se opravdu hájit, pak často vypovídal, že byl k účasti na vojenské kampani donucen. Např. Zikmund Jindřich Kordule při takové příležitosti zdůraznil, že hybatelem jeho činů byl Jan Jiří Krnovský.⁷ Tomuto Hohenzollernovi byla často připisována záporná úloha nabádatelů k protihabsburským činům. Jeho jméno se dostalo i do dalších dopisů, které měly podpořit restituci, a to když se Jan Betengel již coby císařský voják ve snaze ilustrovat své zásluhy zmínil o svém úsilí získat některé z vojáků hohenzollernského markraběte Jana Jiřího na stranu habsburského tábora.⁸ Jan Jiří Krnovský, považovaný vídeňským dvorem za jednoho z úhlavních nepřátel, arcirebelů, byl tak autory suplik vědomě využíván ke gradaci účinku jejich obsahu. Podobně tomu bylo se zmínkami o Františku Bernardovi hraběti z Thurnu.

Mezi argumenty užívanými pro restituci lze rovněž vymezit zobecnitelné strategie. Jednalo se především o důraz na katolictví a vojenskou službu císaři. Válečné angažmá se ve sporech uplatnilo buď po přestupu původních císařových odpůrců do jeho tábora, nebo u jejich potomků, kteří si v poli hledali obživu a své činy uváděli s cílem posílení svých šancí na dosažení dědictví po předcích. Obdobně hrálo významnou úlohu ve výstavbě obhajoby Jana Petra Dobřenského, který jinak zůstával konsistentním nekatolíkem a k cí-

6 Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Sběrka rukopisů, rukopis č. 4, ilustrovaný památník Wolfganga ze Stubenberka.

7 NA Praha, SM, inv. č. 660, sign. C 215 / K 32, kart. 421, fol. 4 r – 5 v.

8 NA Praha, SM, inv. č. 671, sign. C 215 / W 11, kart. 513, fol. 97 r.

sařské straně se nepřiklonil. Upozorňoval však na své zapojení v turecké válce před Bílou horou, ve které pomáhal k prospěchu panovnického rodu.⁹

Dopisy žadatelů obsahují pečlivě sestavené pasáže podávající císaři přehled o zásluhách ve zbrani, jež měly vyvážit předchozí poklesky z doby stavovského povstání. Je to i případ Václava Dohalského, který v jednom již poválečném nedatovaném dopise na léta vyčíslil svou vzestupnou kariéru. Celkem si započel přes 16 let služby, což měl císař uvážit a slitovat se nad ním a jeho dětmi. Své předchozí působení v protestantském táboře omlouval nutností. Valdštejn, který se s ním měl vyrovnat o ponechaný podíl na statku, mu neplatil, dle svého tvrzení se tedy Dohalský musel dát k vojenské službě z nastalé nouze.¹⁰ Jindy je dokonce v úředním dobrodzání státní provenience použito vysvětlení, dle něžž byl v nouzi ke službě v poli přemluven. Jako jistou satisfakci tomuto šlechtici lze chápat skutečnost, že v polovině 18. století v souvislosti se žádostí o povýšení Dohalských do vyššího stavu byl rodem vybrán jako jeden z jeho zasloužilých představitelů, který prokázal věrné služby panovnickému rodu, byť původně patřil mezi trestané.¹¹

Akcent katolictví zazníval v prosbách postižených buď omluvně, po jejich konverzi, nebo s obezřetně apelativním podtónem u těch, kteří byli katolíky již před Bílou horou, počítali se k císařovým věrným poddaným a nyní byli zasaženi konfiskačními dopady coby věřitelé, vdovy a podobně. Katolictví jako znak věrohodnosti, který dodával postavení a výpovědím prosící osoby váhu a důvěru a jenž nesl konotaci spolehlivosti, je patrné např. u Václava st. Vratislava z Mitrovic, který se v restitučních procesech prokazoval příslušnými osvědčeními své víry.¹² Do dokumentů na svou podporu pragmaticky zahrnul svědectví katolického faráře emigrant a nekatolík Jan Petr Dobřenský,¹³ který zvolil v případě své dcery katolictví jako jeden z prostředků ke zvýšení šancí na udržení majetku. I zde se však zřejmě jednalo spíše o formální, tedy taktický krok, neboť jeho dcera Kateřina dlouho setrvala ve svém nekatolictví.

Pozoruhodným tónem častěji zaznívajícím v obhajobách postižených urozených je odkaz na šlechtickou čest, pověst a ctnosti. Takový důraz je patrný např. u Adléty Kapounové z Mitrovic, která dobývala svoji pohledávku na původně vančurovském statku Čistá. Tato žadatelka se zaštiťovala mimo jiné svým společenským postavením a reputací v dobré šlechtické společnosti.¹⁴ Albrecht Ctibor Pecingar z Bydžína užil hned několikrát upozornění na ohrožení váhy svého rytířského slova v situaci, kdy se ne zcela svoji vinou oci-

9 J. DOSTÁL, *Příběhy Jana Petra Dobřenského*, s. 119.

10 NA Praha, SM, inv. č. 654, sign. C 215 / D 9, kart. 373, fol. 84r – v.

11 ÖStA, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsakten, Borzek Dohalsky, 1757.

12 NA Praha, SM, inv. č. 654, sign. C 215 / D 7, kart. 372, fol. 106 r – 107 r.

13 Tamtéž, fol. 109 r.

14 Více Ondřej TIKOVSKÝ, *Jako straka na vrbě: pohledávky na statku Čistá a snahy o jejich vymožení v pobělohorském období*, *Východočeské listy historické* 23–24, 2005, s. 417.

tl v druhotné platební neschopnosti a bylo proti němu jeho věřiteli vedeno soudní řízení. Chtěl tak přimět Českou komoru k urychlenému vyplacení svých uznaných pohledávek. Pecingar se obával o svou rytířskou čest, neboť se za dané situace ocitl ve „*velikém nebezpečství z strany poctivosti své*“, tedy pověsti.¹⁵

Kromě výše naznačených strategií sledovaných šlechticů se někteří při vedení svých případů snažili opřít buď o profesionální radu právníka, nebo vyhledat vlivnou osobnost, která by jejich zájmy zaštitila svou autoritou. V prvním případě je zaznamenána činnost právního poradce v kauze Štubenberků, z níž se dochovaly i některé materiály dosvědčující komplikovaný postup shromažďování dokladů a analýzy rodových právních poměrů, která byla nezbytná k vedení obhajoby.¹⁶ Logicky v souladu s mezinárodním významem této rodiny byly i otázky české kauzy Rudolfa Štubenberka předmětem aktivit celého rodu, tedy i jeho větví v rakouských zemích. V případě majetné rodiny bylo možné spoléhat na profesionalitu právní asistence odborníků. U šlechtičny Anežky Pecingarové se skromným ekonomickým zázemím a postavením byl naopak liknavý a evidentně své zadání neplnící právní specialista na vině ohrožení jejích zájmů, neboť se věc nedostala příslušné komisi včas k projednání.¹⁷ Konečně korespondence Albrechta Ctibora Pecingara dokládá příklad toho, jak si dva šlechtici v podobné situaci vyměňují rady a získané zkušenosti s právním řízením.¹⁸

Právní konzultace přirozeně představovaly pro všechny klienty další náklady, které mohly být limitem jejich možností k využití takovéto formy postupu. Tak jsou zaznamenány údaje, dle nichž např. neměla Kateřina Dvořecká na náklady procesu finanční zdroje,¹⁹ do svého řízení investoval Jan Petr Dobřenský²⁰ a Václav starší Dohalský utratil za sedm let sporů až 7000 zlatých, které hodlal proporčně rozúčtovat svým sourozencům, v jejichž prospěch také jednal.²¹ Kryštof Betengel se zase snažil pojistit si šance finanční vazbou vůči Václavovi Vchynskému.²²

Přímlovci vystupovali na obou stranách a je zřejmé, že je v rámci současného výzkumu možné zaznamenat pouze stopy jejich činnosti. Nejvýše postaveným ze zkoumaného okruhu byl Karel Habsburský, biskup ve Vratislavi, ke kterému se přes vojenské velitele

15 NA Praha, SM, inv. č. 665, sign. C 215 / P 7, kart. 453, fol. 105 r – v.

16 Steiermärkisches Landesarchiv Graz, FA Stubenberg, Schuber 26 (Herrschaft Neustadt an der Methau), Heft 169 (Briefe und Acten zum böhm. Aufstand und zur Katastrophe Rud. v. Stubenberg (1618–1623), fol. 5 r – 7 v, 20 r, 28 r.

17 NA Praha, SM, inv. č. 665, sign. C 215 / P 7, kart. 453, fol. 1 r – v, 5 r.

18 Archiv Národního muzea v Praze, Genealogická sbírka H, kart. 44, Pecingar z Bydžína.

19 NA Praha, SM, inv. č. 660, sign. C 215 / K 32, kart. 421, fol. 66 r.

20 NA Praha, SM, inv. č. 654, sign. C 215 / D 7, kart. 372, fol. 198 r – 199 r.

21 NA Praha, Desky zemské větší (dále jen DZV) 314, fol. I 3 v – 10 v.

22 NA Praha, SM, inv. č. 671, sign. C 215 / W 11, kart. 513, fol. 39 r – 44 v.

dostala žádost jejich souputníka Kryštofa Betengela.²³ Jindy zase vyhledávali potrestaní, kteří také nastoupili cestu nápravy a přechodu do císařských služeb, patronát vlivných zemských úředníků, jako např. Jan Purkhart Kordule u Pavla Michny z Vacínova²⁴ či Zikmund Jindřich Kordule u Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka.²⁵ Zcela mimořádné byly v tomto ohledu možnosti Justýny a bratří Volfa a Jiřího ze Štubenberka, kteří mohli díky své štyrské rodině s těsnými vazbami na císařský dvůr a příbuzenským svazkům s předními rody českých i rakouských zemí snadno dosáhnout vyslyšení na nejvyšších místech nejen v kraji a království, nýbrž také přímo ve Vídni.

Kromě cesty prostřednictvím přímluvců zvolili někteří šlechtici i přímý způsob intervence, a to rovnou u místodržitele Liechtensteina či u císaře, za kterým se na své náklady vydávali až do Vídně. To učinil např. Zikmund Jindřich Kordule a dosáhl úspěchu. Václav starší Dohalský opakovaně vážil cesty do Prahy i do Vídně. Ne každý si ale takovýto postup mohl dovolit, např. Kateřina Dvořecká byla kromě finančních možností limitována i fyzicky a nemohla se projednávání svých zájmů účastnit.²⁶

Zvláštním a ojedinělým byl postoj potomků Jan Petra Dobřenského, kteří nikdy nepřijali roli provinilých a prosebníků. Naopak důsledně trvali na úplné nevině otce a na navrácení zabaveného dvora v Tuněchodech a dalších zcizených věcí. Racionálně však vyhodnotili možnosti a zvolili ryze pragmatický přístup. Tuněchodský dvůr ležel v sutinách, jej obklopující pardubické panství procházelo poválečnou rekonstrukcí a pohlcovalo ostrůvky cizích majetků, a proto nabídli komoře ponechání statusu quo za postoupení několika drobných lesních enkláv v okolí Dobřenic a přiměřenou finanční protihodnotu. Obě strany dosáhly cíle.²⁷

Podobně si někteří šlechtici, kteří seznali, že návrat k původnímu stavu věcí není s ohledem na nově ustavené majetkové poměry reálný, snažili nalézt náhradu v podobě jiného majetku, jehož právní držení by bylo zpochybnitelné. Na základě takového vlastní analýzy např. Jan ml. Bořek Dohalský navrhoval, že by mohl být uspokojen postoupením nějakého konfiskátu, nebo léna. Teritoriálně v blízkosti jeho zájmů se nacházely Volanice, za pomoci podrobných právních argumentů a odkazů na Obnovené zřízení zemské zpochybnil jejich držení dědičkou rodu a majetek skutečně získal.²⁸

Konečně specifickým způsobem jak oddálit, zmírnit či přímo odvrátit naplnění konfiskačního výměru bylo zdůrazňování vysokého zadlužení majetku. Věřitelé trestaného

23 Tamtéž.

24 NA Praha, SM, inv. č. 660, sign. C 215 / K 32, kart. 421, fol. 118 r.

25 Tamtéž, fol. 27 r – v, 50 r – v.

26 Tamtéž, fol. 66 r.

27 NA Praha, SM, inv. č. 734, sign. D 24 / 11, kart. 619.

28 Jednalo se o napadení z důvodů nesprávně pořízeného kšaftu a zpochybnění manželského původu držitelky Volanic Kateřiny Zlivské. NA Praha, SM, inv. č. 654, sign. C 215 / D 9, kart. 373.

by museli být vypořádáni, případně by dluhy přešly na samotnou komoru či jiného nového majitele. Příklady k této praxi obsahuje následující oddíl.

Majetkové otázky a okruh postižených

Hlavní spornou položkou konfiskačně-restitučních sporů byl přirozeně majetek. Dle právního výkladu připadl fisku již v okamžiku provinění, z čehož vyplývala snaha a úřední nabádání k jeho zachování v celistvém původním stavu i prověřování vzniku různých nároků, jež vůči němu mohly v kritickém období vzniknout. I přes propadnutí pouze zlomku jmění měl panovník nárok ujmout se jej jako celku a volně s ním nakládat. Pardonovaný pokutovaný se pak mohl ucházet o protihodnotu příslušného pozůstalého dílu, což mu mělo být garantováno. Zabavováno bylo prakticky vše, a to např. i nedílné statky, které neměly být předmětem trestu vinou provinění jednoho z jejich držitelů.

Svébytnou otázkou a linií v restitucích byla snaha o oddělení osobního majetku žen a vdov od majetku pokutovaného, tedy zpravidla mužské hlavy rodiny. Ve sporech se tato problematika projevuje důsledným odlišováním jednotlivých restitučních položek a vymezením majetku žen jako jejich osobního, např. získaného obvěněním či jiným způsobem. Charakteristickým příkladem je paní Justýna ze Štubenberka, která komisařům knížete z Liechtensteina při sepisování movitých položek na zámku v Novém Městě and Metují zabránila v pořízení inventáře jejich osobních věcí. Naopak navíc žádala o vydání věna a „*deputátu na vychování*“.²⁹ Takový byl postup všech žen či vdov, jejichž prostředky se spolu se jměním manžela mohly stát předmětem zabavení. Šancí na jejich uchování byla existence průkazných dokladů s jasným termínem jejich vzniku.

Právě vdovy a manželky byly dopady konfiskací postiženy nejhůře, ačkoliv neměly být trestány za prohřešky svých mužů. Přišly o zdroj příjmů, ochranu muže i o peníze, které si do manželství kdysi přinesly. Mnozí manželé použili před Bílou horou jejich věno včetně šperků k hospodářské sanaci svých statků nebo k nákupu nových majetků, což bylo vše konfiskací ztraceno. Naděje na zmírnění prudkého společenského pádu existovaly, ujal-li se vdov a sirotek někdo z dalších příbuzných. Občas byl ale vztah poručníka ke svým svěřencům příživnický. V zásadě však byly možnosti dětí lepší, než jaké byly šance pozůstalých žen.

29 NA Praha, SM, inv. č. 667, sign. C 215 / S 47, kart. 486, fol. 31 v.

V souvislosti s kvalitou majetku byly zvláštními fenomény manství a nedílné vlastnictví. Odsouzení k přijetí manství je případem pána na hradě Vřešťově Zikmunda Jindřicha Kordule ze Sloupna. Jemu i ostatním byl vyměřen jistý čas k přijetí manství a k provedení nutných úkonů s tím spojených, jakými bylo vymazání statku z desk zemských a jeho vložení do dvorských desk. Kordule ovšem využil situace a s tvrzením o ohrožení ekonomických zájmů panovníka vysokým zadlužením svého statku neustále oddaloval tuto formalitu, až konečně dospěl k propuštění Vřešťova z manství. Podařilo se mu vlastně léno nikdy nepřijmout, a to vzdor sledování manských povinností, jako byl např. roční odvod tzv. manské kvóty ve výši jednoho procenta z ceny statku, sankcím za nenahlášení manství u desk dvorských a stanovisku prokurátora, že si Kordule svým odkládáním závazku vlastně málo váží císařské milosti spočívající v podobě méně přísného trestu. Prokurátor formuloval právní stanovisko, jež vykládalo nepřijetí manství za rovné nepřijetí zmírněného trestu. Postižený šlechtic psal prosby přímo císaři a uváděl, že zadržení statku v lénu by znamenalo jeho „*dokonalou záhubu*“, neboť věřitelé, které vyčísil, by neměli být odkud uspokojeni.³⁰ Tento příklad ilustruje jinak rozšířenější jev odkládání a vyhýbání se naplnění povinnosti a dovršení transformace statutu majetku. Císaři bylo zapotřebí vydat ještě roku 1627 výzvu k vykonání přísahy v úřadě desk dvorských.³¹

Postup aparátu při konfiskaci nedílného majetku také přináší důležitá zjištění. Specifický příklad doložily výzkumem provedené sondy, a to na novoměstském panství. Synovci mrtvého a odsouzeného Rudolfa ze Štubenberka se ve své restituční při opírali o tzv. erbanunk, tedy Erbeinigung nebo Vereinigung,³² který v roce 1557 uzavřeli jejich předci za účelem zajištění držby majetku v rukou rodu. Štubenberský erbanunk se vztahoval na statky čtyř smluvních bratří zděděné po jejich otci. Štubenberkové se snažili o jeho potvrzení panovníkem, což se po opakovaném naléhání Rudolfa a jeho bratra Jiřího stalo v samém závěru roku 1618, kdy jej stvrdil Ferdinand Štýrský. Prokurátor ovšem prolomil obranu formou erbanunku, jinak účinného způsobu ochrany šlechtického majetku. Jeho pozornosti neušlo, že dokument je sice stvrzen Ferdinandem, avšak ještě v době vlády Matyáše. Ferdinand tehdy ještě nebyl českým suverénem, a erbanunk se proto vztahoval pouze na statky ležící ve Štýrsku a v Rakousku. Tento výklad byl formálně bezvadný, nenásilný a nepřekonatelný v případě neexistence jiného dokladu. Pilíř štuben-

30 NA Praha, SM, inv. č. 660, sign. C 215 / K 32, kart. 421, fol. 42 r, 87 r – v, 88 r a další. NA Praha, DZV 622, fol. A 27.

31 T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách*, I.díl, s. LXXVIII.

32 K této formě ochrany majetku viz např. Petr MAŤA, *Svět české aristokracie 1500-1700*, Praha 2004, s. 583, 586–587.

berské právní argumentace tím vzal za své.³³ Spolu s mnohými dalšími příklady rozhodnutí ukazují na dodržování právních ustanovení při posuzování vznesených nároků.

Nejcharakterističtějším znakem restitučních kauz byla otázka vymáhání pohledávek, neboť jeden konfiskační případ obvykle nezasáhl pouze rodinu postiženého. Konfiskace dále jistou měrou postihla všechny, kteří byli s osobou trestaného majetkově spojeni. Univerzálnost poznatků dřívějšího bádání o vysoké míře zadlužení šlechty v předbělohorském období³⁴ se plně projevila nahlížena právě sledováním restitučních kroků. Příslušné úřední komise byly obeslány písemnostmi stovek žadatelů, kteří hlásili své nároky vůči majetku, jenž se stal předmětem zabavení. Okamžitě tak došlo k multiplikačnímu efektu, kdy byly dotčeny celé rody, mnohokrát i násobně. Charakteristické příklady doložil i představovaný výzkum.

Kupříkladu na drobném statku Čistá představovaly dluhy přibližně 18 % celkové kupní ceny zboží a o jejich uznání se zasazovalo osm věřitelů. Co jméno, to svébytný úřední případ, na jehož rozhodnutí byla mnohdy zapotřebí léta. Do řízení s Mikulášem Václavem Pecingarem vstupovalo jedenáct dalších majetkově propojených osob, s jeho příbuzným Albrechtem Ctiborem Pecingarem sedm. Zikmund Jindřich Kordule ze Sloupna měl pět hlavních věřitelů a dalších sedm zdědil po svém otci. Chyběli jmeně přehledy věřitelů, ukazující na majetkové propojení ve společnosti, lze využít alespoň obecné součty pohledávek. Například Bratčice Dobřenského byly zatíženy dluhy o pětinu převyšujícími odhadní hodnotu statku. Tento efekt dominového postižení je zvláště výrazný u sester Štosozen z Kounic, kterým nebyl od kupujícího Jana Purkharta Kordule ze Sloupna zaplacen prodaný statek, jenž byl vzápětí konfiskován. Nezaplacený statek, u něž tedy nebyl přechod do držení nového vlastníka dokonán, propadl nejen trestanému kupujícímu, nýbrž i původním držitelům samotným. Z jedné restituční kauzy se tak staly dvě zcela rovnocenné. Obě šlechtičny se pak pokoušely zvrátit tuto skutečnost argumentem, dle něž nemohlo propadnout to, co nebylo zaplacené. Dluhy byly ale průvodním znakem životního stylu i osob postavených mnohem výše ve společenské i majetkové hierarchii. Kromě klasického úvěru se mohlo jednat o závazky vůči poddaným, sirotčí peníze či důsledky finančních operací v rámci příbuzenstva, jako tomu bylo např. u Štubenberků.³⁵

33 NA Praha, SM, inv. č. 665, sign. C 215 / P1, kart. 441, fol. 31 r – 33 v.

34 Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996, s. 146.

35 Kromě výše připomenutých archivních fondů jsou údaje o dlužích uchovány v dalších rozptýlených pramenech. Systematicky je lze sledovat také např. v registrech Nejvyššího purkrabství, které evidují četné dlužní spory před purkrabským soudem (fond Nejvyšší purkrabství v Národním archivu v Praze). Otázky vyrovnání starých závazků zanepřázdňovaly potomky generace bělohorského období ještě mnohá další desetiletí a jsou přítomny v pramenech hluboko do 17. století. Jedná se přitom nejen o záležitosti mezi různými rody, nýbrž ve velké míře i o záležitosti vnitrorodinné, které získávaly na aktuálnosti např. v rámci dědictví či majetkových přesunů prodejem.

U dříve vzpomenutého zadluženého Vřeštova se nejednalo o jediný případ, kdy úvěr zatěžující konfiskované jmění zapůsobil deatraktivizujícím efektem a odradil Českou komoru či jiné zájemce od jeho zaboru. Takovým příkladem je jinak bezvýznamný dvůr Forberk, jenž se nacházel v blízkosti Vamberka a náležel Anežce Pecingarové. Jeho pohlcení Albrechtem z Valdštejna bylo vzhledem k jeho zájmu o tento zisk nanejvýš pravděpodobné, avšak jen do té doby, než se zjistilo, že je tamní hospodářství rozvráceno válkou a nepředstavuje žádný přínos či užitek.³⁶ Podobným způsobem unikly konfiskaci také Horní Teplice a Bratčice, prokurátor dále souhlasil s vydáním dvora v Tuněchodech v případě, nebude-li dohledán ekonomický zájem panovníka. Na druhou stranu ani minimální přínos ze statku Šounov, jež držel Jan Purkhart Kordule, který po odečtení dluhů představoval pouhých necelých 170 kop grošů, a povinnost uznat věno manželky ve výši 5000 kop konfiskaci nezastavily.³⁷

Jiný příklad útlumu konfiskačních zájmů vyvolaného nízkou či přímo nulovou perspektivou ekonomického využití příslušeného majetku je doložen u Dohalských. Pro tento rod se jinak v zásadě nepříznivá situace promítla pozitivně v případě jejich konfiskace, jak prokázaly prameny u dědictví na statku Vysoké Veselí. Existoval značný počet sourozenců s nárokem na podíl vůči jednomu děděnému statku, který spravoval jejich nejstarší bratr odsouzený pouze ke ztrátě části svého jmění. Množství těchto blízkých příbuzných fakticky znemožnilo přesné určení podílů neprovinilých a netrestaných a vedlo k odložení konfiskace. Jednalo se o poměr jedenácti dvanáctin, které měly být zachovány a rozděleny, ku jedné dvanáctině propadlé coby konfiskát. Česká komora proto konfiskaci pozastavila do doby dosažení plnoletosti ostatních sourozenců a Vysoké Veselí dokonce ponechala ve správě potrestaného Jana Bedřicha. Teprve roku 1627 byl statek prodán.³⁸ Je navíc možné, že by k této situaci beztak došlo i nebýt konfiskačního trestu, neboť vysoký počet dědiců by bylo třeba vhodným způsobem zabezpečit. Vždyť iniciátory prodeje zde byli nakonec sami mladší sourozenci. Tak tomu bylo rovněž u dalšího majetku Dohalských, jmenovitě u Sběře. V tomto případě navíc vlastně nelze hovořit v pravém slova smyslu o ryzí konfiskaci. Statek byl opět více ohrožen stavem, kdy se o něj ucházel vysoký počet sourozenců, a k jeho prodeji došlo z nutnosti zabezpečit rodinné příslušníky. Do konfiskačního pásma se případ dostal až se zpožděním, spolu s frýdlantskou konfiskační vlnou, a to když se potomci snažili po valdštejnských konfiskacích získat své zbylé peníze za prodej statku Valdštejnovi na jeho nástupcích.³⁹ Tento moment je příkladem

36 NA Praha, SM, inv. č. 665, sign. C 215 / P 7, kart. 453, fol. 2 r.

37 NA Praha, SM, inv. č. 660, sign. C 215 / K 32, kart. 421, fol. 137 r – 139 v; tamtéž, SM, inv. č. 665, sign. C 215 / P 7, kart. 453, fol. 2 r.

38 NA Praha, SM, inv. č. 654, sign. C 215 / D 9, kart. 373, fol. 35 r, 61 r – v.

39 Tamtéž, fol. 151 r – 152 v.

výše popsaného multiplikačního jevu konfiskace z druhé strany, kdy se tamní Dohalští sami stávají součástí širokého vějíře věřitelů s jistinami na zabaveném statku.

Jisté restituční kauzy začaly nikoliv na základě prvotní konfiskace, ale typicky pro Hradecko právě až v momentě, kdy statky prodané Valdštejnovi nebyly tímto kupujícím zaplacený a po jeho pádu se staly předmětem další fáze konfiskací. Často po celá desetiletí byly takové nedoplatky soustavným zdrojem nejasností mezi jednotlivými aktéry pří. Bylo tomu i v případě Sobčic, kde bylo vlastnictví pozbyto až prodejem v důsledku rekatolizace.⁴⁰ Tedy teprve tehdy, když se ke konfiskačnímu výměru přidružily další okolnosti, docházelo k majetkovým ztrátám. Slovo ztráta je použito, i když se jednalo o prodej, neboť prodávající Dohalští nedosáhli plného zaplacení.

O tom, že Česká komora využívala příležitosti k nabytí statků nejen za standardních okolností v hlavních konfiskačních vlnách, svědčí dvojí příklad. Jen v úzkém okruhu sledovaných případů komora dvakrát přistoupila k zabavení majetku, který byl držiteli původně ponechán. Pokaždé se tak stalo po jeho smrti. Častěji vzpomínaný Zikmund Jindřich Kordule sice udržel Vřešřov ve svých rukách, ale navzdory tomuto restitučnímu úspěchu se po jeho smrti za doby poručnické správy majetku proces ztráty završil. V tomto případě zejména vinou existence dluhů, které posloužily k znovuotevření konfiskace. Majetek byl pak využit k vyrovnání závazků komory.⁴¹ Stejně tak Kryštof Betengel sice dosáhl svými vazbami vedoucími k vratislavskému biskupovi příslibu ponechání majetku,⁴² avšak ihned po Betengelově smrti byla konfiskace realizována.

Smrt tak znamenala příležitost i ohrožení. S úmrtím protagonisty restituční kauzy se otevíral prostor pro jeho dědice k obnovení řízení, při němž mohlo být prověřeno, zda není v nových podmínkách, např. při obměněném personálním složení rozhodných orgánů, možné dosáhnout reinterpretace předchozího právního stanoviska, nebo přímo vyplacení dříve přiznaných peněz. Za dlouhá desetiletí, po něž byly některé restituční spory vedeny, byly ožiovány administrativní aktivity a obnovovány kauzy zpravidla právě po úmrtích předchozích nositelů případu. Na druhou stranu znejistění právních vztahů vyvolané úmrtím a dědickým řízením mohlo zapříčinit obnovení zájmu komory o zanechaný majetek.

40 NA Praha, České oddělení dvorské komory (dále pouze ČDKM) IV, sign. Čechy, C 20, kart. 50, sv. 4, fol. 266 r – 268 r.

41 NA Praha, SM, inv. č. 660, sign. C 215 / K 32, kart. 421, fol. 83 r, 84 r, 95 v.

42 NA Praha, SM, inv. č. 671, sign. C 215 / W 11, kart. 513, fol. 96 r a v.

Posuzování případů

Jestliže byl trest konfiskací přijat, bylo nutností prokázat nároky vůči konfiskátu a jeho nabyvateli. Zde se pak hlavním argumentem pro přiznání či odmítnutí stala doba, kdy nárok vznikl. Hlavní snahou bylo doložit jeho původ z doby předcházející stavovskému povstání, což se ovšem ne vždy dařilo. Originály smluvních závazků nebyly vždy k dispozici, či se s obměnami generací a s postupujícím časem nebo vlivem válečných událostí ztratily. V méně průkazných případech volili uchazeči o přiznání svých nároků alespoň taktiku nezdůrazňování přesného původu svých pohledávek. Jako hlavní nástroj sloužily svědecké výpovědi, které byly poskytovány z řad spřízněné šlechty či z měst v okolí rodového sídla. Takovéto výpovědi byly zhusta vzájemné, jako např. u Pecingarů z Bydžína na Starém Vamberce. Nejednou však byl vinou příbuzenského vztahu svědka k uchazeči důkaz zvrácen, a to zcela v souladu se zákonnými ustanoveními, k čemuž došlo např. u Adléty Kapounové z Mitrovic⁴³ či v okruhu Jana staršího Dobřenského.⁴⁴

Je nezbytné zdůraznit zjištění, že ve stanoviscích prokurátorů, která byla při představeném výzkumu analyzována, sehrávala klíčovou úlohu fakta a posuzování kauz bylo formálně v souladu s právním kontextem. Pokud se podařilo doložit rozhodné skutečnosti, existovaly reálné naděje na alespoň formální uchování poptávaných nároků z předbělohorského období. Lze tak hovořit o kontinuitě práva. Především se jednalo o prokázání doby, kdy nárok vznikl, dále byl posuzován počet svědků a jejich relevance, vyloučení byli např. příbuzní. Při dobrozdáních vypracovaných úředními místy byly vždy nálezy vztahovány k příslušným právním ustanovením, které byly důsledně citovány. Systém se tedy jeví jako vymezený a srozumitelný.

Příslušná rozhodnutí k případům zkoumané skupiny šlechticů se opírala o právní předpisy a výroky komisí a prokurátora lze hodnotit jako objektivní a podložené. V kontrastu s tímto tvrzením je však skutečnost, že většina případů zůstávala neuzavřena, a pokud bylo vůbec dosaženo rozhodnutí, neznamovala tato skutečnost automaticky konec kauzy. Po uznání nároku následovalo ještě dlouhé čekání na jeho skutečné naplnění. Právě pásmo mezi finálním právním výrokem a jeho vykonáním bylo kritickou fází restitučních sporů, v důsledku významnější, než zdánlivě rozhodující právní nález příznivý pro žadatele. Uchazeč byl proto nucen hledat způsoby k tomu, aby se v početné řadě čekatelů dostal na čelnější místa. To se však dařilo jen výjimečně, mnohem obvyklejší bylo stále čekání, a to často po roky či dokonce celé generace. Nejlépe tuto skutečnost vystihuje

43 NA Praha, SM, inv. č. 671, sign. C 215 / W 7, kart. 511, fol. 77 r.

44 NA Praha, SM, inv. č. 654, sign. C 215 / D 7, kart. 372, fol. 3 r – 6 r.

citát, který se v obměnách objevuje opakovaně u řady případů a je jejich příznačnou charakteristikou: „...*žádné resoluci dostati nemohu...*“⁴⁵

Speciální úloha pak pochopitelně přináležela Karlovi z Liechtensteina a prokurátorům, kteří mohli zásadním způsobem ovlivnit osudy suplikantů. Tito vlivní lidé, jako právě místodržící Liechtenstein či Rafael Mnišovský ze Sebuzína, sehráli zásadní úlohu i ze strany druhé, a to jako osoby rozhodující o naložení s osiřelými statky.

Odpovědné vyložení Liechtensteinovy role však vyžaduje samostatně zaměřený výzkum širšího záběru. Jako paralela se v této souvislosti proto nabízí připomenutí další studie Tomáše Knoze, jež přibližuje úlohu Liechtensteinova moravského protějšku Františka z Dietrichsteina. Konfiskace je zde popsána se zřetelem ke dvěma pólům: mezi centrem moci habsburského soustátí personifikovaným osobou císaře a Moravským markrabstvím v čele se zemským gubernátorem, který soustředil výkonnou, zákonodárnou i soudní moc v zemi. T. Knoz hovoří o korespondenci Ferdinanda II. s kardinálem Dietrichsteinem jako o „*více méně subjektivní poloúřední výměně informací, doporučení, vzájemných konzultací, žádostech, vyjádřeních k jednotlivým problémům.*“ Jako další typ písemného styku dále určil právní a normativní okruh, obsahující „*císařské patenty, dekry, rozsudky v jednotlivých přích, normativní instrukce adresované gubernátorovi, popř. jeho prostřednictvím nižším státním orgánům.*“ V této komunikační ose autor vymezil několik bodů. U císaře dospěl k závěru, že pro postup císařových rozhodnutí hrála prvořadou roli finanční hlediska. Císař ovlivňoval konfiskační průběh pravidelnými konzultacemi, žádostmi o dobrozdání, o informace. U zemského gubernátora formuloval ten názor, že kromě výkonu panovníkových rozhodnutí vnášel František z Dietrichsteina vlastní pohledy politické, ekonomické i osobní. „*Z tohoto důvodu ani stanoviska k jednotlivým konfiskačním kauzám, jež Dietrichstein zasílal císaři, nebyla globální a neměnná, nýbrž vyvažovala celou řadu pohnutek a zájmů.*“⁴⁶ A obdobně spleť průniky pohnutek a zájmů existovaly i v Českém království.

Ze vzorku analyzovaných případů vyplývá, že hlavní veličinou, která nakonec ovlivnila výsledek restitučních sporů, byl plynoucí čas. Klíčovým pro všechny pretendenty se totiž ukázalo ani ne tak vlastní přiznání práva a nároků, jako dosažení jejich realizace. Ačkoliv bylo v mnoha případech kladně vyhověno požadavkům, jen výjimečně došlo opravdu k vyplacení přiznaných peněz či k jiné formě naplnění nároku. Bez výpovědní hodnoty jistě není ta skutečnost, že na počátku třicátých let Česká komora evidovala v seznamu pojištěných dlužných sum, z nichž byly vypláceny úroky, ze všech pretendentů výzkumem vymezeného okruhu pouze tři. Z potrestaných věřitelů jsou ve zprávách

45 Tamtéž, fol. 142 r – v.

46 Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace na ose císař – zemský gubernátor*, Časopis Matice moravské 113, 1994, s. 101–114, použité citáty pocházejí ze s. 102 a 105.

z pozdějších desetiletí evidování mnozí v seznamu nevyřízených kauz, kupříkladu věc Buriana Ledského a Vančurů z Řehnic byla nevyřízena dokonce ještě v roce 1690.⁴⁷

Přesto se našli úspěšní. Jan mladší Bořek Dohalský obhájil nevinu svého otce a dravě si počínal při obnovování majetku, Zikmund Jindřich Kordule takticky dosáhl osvobození svého statku od manství, Justýna ze Štubenberka rovněž ochránila část svého dědictví. V ostatních případech, byť i dílčím způsobem úspěšných, se jednalo již jen o zlomky z původního majetku, které i tak bývaly přiznávány toliko formálně. V tomto ohledu lze takové kauzy hodnotit jako neúspěšné. Několika osobností se pak týkalo vytvoření speciálního fondu ve výši 60000 zl. roku 1629, který měl napomoci vyrovnání požadavků alespoň u těch nejpotřebnějších.⁴⁸ U sledovaných rodů se jednalo o mizivé částky, vlastně toliko o z nich plynoucí úroky v řádu několika desítek či stovek kop grošů, avšak ani ty nebyly důsledně vypláceny.

Při posuzování žádostí o navrácení majetkových poměrů je zajímavý případ jednoho z početných Dohalských, Václava. Ten se sice vrátil za saského vpádu do Prahy, kde se s dalšími vojáky účastnil řady zásahů,⁴⁹ nakonec však přešel na císařskou stranu a svou restituci si odsluhoval v armádě. V tu chvíli se začala bránit proti jeho snaze získat zpět někdejší majetky nová držitelka jeho původního statku Sběř Marie Mechtidla Dytténová, původně z nizozemského rodu van der Boy, která velmi obratně hledala cesty ke zpochybnění jeho loajality a opravdovosti jeho příklonu k císařskému táboru. Situace došla k takovému paradoxu, že se oba shodně zaštiťovali ustavením vestfálského míru, který umožňoval návrat majetku v závislosti na době vstupu do švédské nebo francouzské armády. Zásadní otázka v onom případě spočívala v rozřešení, zda byl Dohalský majitelem statku před svým vstupem do švédské armády. Pro spletitost poměrů byl však příznačně možný dvojí pohled. V prvním z nich byla odpověď negativní, neboť statek prodal Valdštejnovi, druhý výklad však nabízel kladnou odpověď, jelikož Valdštejn za statek do té doby nezaplatil a Dohalského podíly propadly až roku 1634. Dle tvrzení odpůrkyně Dohalský ztratil svá práva již účastí na saském vpádu do Čech.⁵⁰ Při takto rozdílných a přitom nikoliv nesprávných výkladech situace bylo zřejmé, že konkrétní posun může přinést jen zásah vůle vlivné osoby.

47 NA Praha, SM, inv. č. 653, sign. C 215 / C1/3/I, kart. 357, fol. 41 r.

48 Např. NA Praha, ČDKM IV, sign. Čechy, kart. 33, sv. 9, fol. 788 r a 742 r.

49 NA Praha, SM, inv. č. 654, sign. C 215 / D 9, kart. 373, fol. 85 r – v a 151 r – 152 v.

50 NA Praha, SM, inv. č. 654, sign. C 215 / D 9, kart. 373, f. 95 r, 97 r, 103 r a v, 144 r – 149 v.

Shrnutí

V kontextu vývoje postavení nižší šlechty byla v mnoha případech konfiskace především katalyzátorem dlouhodobého jevu její pauperizace, jako tomu bylo např. u Kordulů ze Sloupna nebo některých Dohalských z Dohalic. Při vysokém počtu rodových příslušníků již nemohla v měnících se předbělohorských hospodářských podmínkách malá zboží stačit k poskytování dostatečného ekonomického zázemí.⁵¹ Chudnutí nižší šlechty bylo lineárním procesem, který Bílá hora uspíšila. Sestupný trend je plně patrný zvláště u Kordulů, u Dohalských je zase zřejmé, že kupříkladu za příčinu ztroskotání pokusů Jana ml. Bořka Dohalského vylepšit svou ekonomickou pozici lze spatřovat hospodářský rozvrat jeho statků způsobený třicetiletou válkou. Revitalizační investice do opětovně nabytého majetku jej vyčerpala natolik, že i přes úspěchy při restituci vedla k pádu.⁵² Vančurové z Řehnic uspěli díky částečně uchovanému majetku v Pojizeří, o který se mohli později opřít při obnovování pozic rodu, avšak to až v dalších generacích.⁵³

Bohaté cizí rody Betengelů a Štubenberků, které byly v Čechách spojeny s reformací a hospodářskou a kulturní aktivitou, z Čech mizejí s dočasnou výjimkou u Štubenberků na Kyšperku. Jan Vilém ze Štubenberka, pozdější významný literát německého jazyka, odešel do exilu, stejně jako mnoho dalších. Jiní v protestantské cizině setrvali a ještě jejich potomci sloužili ve zbrani cizích monarchů. Mnozí však v cizině neuspěli, navrátili se do vlasti, kde zůstali, buď částečně tolerováni, jako bratři Dohalští na Sobčicích, nebo se otevřeně přihlásili ke katolictví a císařské straně a získali odpuštění. Jiní se ze zabavených majetků odstěhovali do měst, kde se zvolna smířili s novým řádem, jako tomu bylo např. u Albrechta Ctibora Pecingara z Bydžína.

Nastupující generace některých postižených rodů byly po období dočasného sestupu opět na pozicích, které jim umožnily nastoupit kariéru např. úřednické šlechty a získat si loajalitou nové šlechtické tituly. I u ekonomicky zcela sešlých rodů se příslušníci mladších generací stávali buď duchovními, nebo sloužili v poli. Jiní si budovali kariéru v krajských úřadech. Navzdory dlouhodobému nepříznivému vývoji těchto rodin z řad nižší šlechty se značný počet jejich potomků později prosazoval v podmínkách katolické absolutistické monarchie.

51 Viz V. BŮŽEK, *Nižší šlechta*; dále k dlouhodobým trendům František MATĚJEK, *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, Sborník historický 15, 1967, s. 45–74; ke sledovanému teritoriu Petr ČORNEJ – Ondřej FELCMAN, *Rozvrstvení feudální třídy v severovýchodních Čechách v letech 1603–1656*, Československý časopis historický 28, 1980, s. 559 – 589.

52 Ondřej TIKOVSKÝ, *Jan mladší Bořek Dohalský z Dohalic a jeho strategie obnovy rodinných sociálních a ekonomických pozic ztracených pobělohorskými konfiskacemi*, Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost 2007, s. 437–448.

53 ÖStA Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsakten, Wanczura von Rzehnitz, 1757.

Hlavními faktory ovlivňujícími výsledek restituce byla především dostupnost a právní průkaznost dokladů k majetku. Za takových okolností bylo přiznání nároku pravděpodobné, neboť rozhodné orgány vycházely z právních faktů. Avšak naplnění takového závěru záviselo na výsledku mocenských a sociálních interakcí, kterých mohli jednotliví žadatelé využít. Hlavním znakem restitučních kauz je tedy tato dvoufázovost každého případu, přičemž rozhodující byla až fáze druhá. U každého zabavovaného majetku bylo nezbytné oddělit osobní vlastnictví pokutovaných od majetku jejich žen či vdov, stejně jako vymezit podíl dluhů, přičemž obojí opět muselo být průkazně právně doložitelné.

Potrestaní se snažili využívat služeb právních poradců, či spoléhali na osobní intervenci, případně vliv příbuzných. Stejný proces se opakoval v případě dosáhnutí konečného výroku, neboť bylo třeba prosadit jeho naplnění. Obecným znakem byla snaha všech suplikantů o urychlení procedury, nebo znovuobnovení úředního procesu. Mnohdy to však již byla otázka dalších generací. I v případě výroku ve prospěch žadatele bylo obtížné nalézt možnost k provedení kompenzace, neboť u již dříve pozbytých majetků existovaly nové vlastnické vztahy a finanční hotovosti jako prostředku k uspokojení se nedostávalo. Obzvláště obtížná situace na Hradecku nastávala v případě nevyrovnaných pohledávek na statcích, které později nabyl Valdštejn a jež se v rámci frýdlantských konfiskací dostaly do třetích rukou. V individuálních případech se proto obratní žadatelé snažili aktivně vyhledávat náhradní zdroje kompenzací svých ztrát a dokonce otevřít právní cestu k jejich získání.

Řada žadatelů se snažila zaštitit svými zásluhami, ctí, pověstí, katolickou vírou či omluvit svou účast ve stavovském povstání, resp. relativizovat její míru. Obsah pramenů k jednotlivým sondám do restitučních případů dokládá kromě ekonomických a právních faktů rovněž proměnu mentality dříve sebevědomé a samostatné české stavovské obce, neboť častou charakteristikou textů suplikantů je okázalá poníženost a sebekritika. V konkrétní rovině pak výzkum nabízí možnost rekonstrukce finančních a sociálních vztahů mezi šlechtou a společenskými vrstvami a skupinami vůbec. Uvedené příklady jsou variantami vývoje restitučních pří, které se v menších či větších obměnách vyskytovaly i v dalších krajích království.

Zusammenfassung

Bemühungen des Adels böhmischen Nordostes um Folgenverminderung der Konfiskationen nach der Schlacht am Weissen Berg

Diese Studie analysiert die Lage einiger ausgewählten Adelsgeschlechter des Königgrätzer Kreises, dessen Angehörigen nach der Niederlage des böhmischen Ständesaufstandes durch eine Vermögenssanktion bestraft wurden. Die Vorfälle der Wetzengels von Neuenberg, Stubenbergs, Pecingars von Bydžin, Kordules von Sloupno, Dohalsky von Dohalice, Dobrensky von Dobrenice und Vancuras von Rehnice gehören zu dem repräsentativen Muster des Adels im Königgrätzer Kreis, das unterschiedliche Stufen seiner Sozial- und Vermögensstellung vertritt. Königgrätzer Kreis ist als ausgewähltes Gebiet überdies noch einigermaßen spezifisch durch Existenz einer bedeutsamen Wallensteiner Konfiskationswelle, die einen grundsätzlichen Einfluß auf die Behandlung mit Konfiskationen hatte. Die Forschung zeigt allgemeine Merkmale der Restitutionsbemühung der Bestraften und der mit Ihnen verbundenen Personen. Der Sinn solcher Restitutionsbemühungen war es vor allem die Ansprüche gegenüber (restlichen) Besitzen und persönlichem Eigentum der Verwandten des Bestraften, die ebenso im Rahmen der üblichen Praxis voller Konfiskation durch Verlust bedroht wurden, nachzuweisen und zu schützen. Zu den allgemeinen Merkmalen dieser Vorfälle zählen wir vor allem hohe Anzahl der Personen, die von einziger Vermögensstrafe betroffen sind (Ehefrauen, Witwen, Kinder, Verwandten, Nachkommen), bedeutendes Maß der Konfiskatebelastung vom Darlehen, das durch Domino Effekt den Umkreis der indirekt Betroffenen um bedeutsame Anzahl der Darleiher erweiterte, langwierige amtliche Prozedur der Beurteilung vorgelegter Anträge und letztendlich die Art und Weise rechtlicher Argumentierung zuständiger Kommissionen, der Hofkammer

und des Staatsanwaltes, die als konsistent und rechtlich korrekt erscheint.

Einzigartig sind dann Feststellungen bezüglich der Möglichkeiten der Supplikanten anstehende Verhandlungen zu führen und auch bezüglich der angewandten Taktik. Es handelt sich insbesondere um Beobachtung ihrer sozialen Verbindungen und ihres Einflusses auf die Promptheit der Entscheidungen der Beamten über eingereichten Anträgen, über Geltendmachung der Fürbitter, rechtlicher Berater bzw. von der anderen Seite um Einfluß und Position der Personen, die die beschlaggenommenen Vermögensstände gewinnen wollten, ob es sich um traditionellen herkömmlichen Adel oder neu gekommene Fremde, hohe Beamten oder Oberster der kaiserlichen Armee handelte. Gerade diese Sozial-, Macht-, Wirtschafts- und Politikbeziehungen hatten letztendlich entscheidenden Einfluss auf die wirkliche Erfüllung der Entscheidung, die die Kommission gemeinsam mit dem Staatsanwalten in einzelnen Rechtssachen fällten. In Fällen der Entscheidung der Vorfälle zugunsten der Antragssteller verstand sich seine faktische Erfüllung in Form des Anspruchsvergleichs nicht selbstverständlich, nahm gewöhnlich viel Zeit und neue Mühe um ihre Ersetzung in Anspruch. Zu diesem Ziel erlangten jedoch nur einige, die Vorfälle der Mehrheit sonstigen blieben unerledigt oder ihre Beschlüsse faktisch unerfüllt. Diese Studie bildet in diesem Sinne Modellbeispiele der Restitutionsprozesse nach, die einen der Hauptbegleiteffekte der Leben vieler Angehörigen ursprünglichen Adels des böhmischen Königreiches darstellten, Schicksale deren in vielen Vorfällen gewissermaßen im Schatten des Weissen Berges und nachstehenden Geschichten bleiben.